

تلخیص و ترجمه تاریخ روابط علمی شرق و اروپا

بقیه از شماره قبل

تالیفات ابن خرداد به در موضوع جغرافی و غیره از کتب مهمه اسلامی در قرن نهم میلادی محسوب میشود دیگر از جغرافیا نویسان مؤلفین مشهور عالم اسلامی البلخی والاصطخری میباشد که اوضاع جغرافیای قلمرو خلافت و سایر نقاط دنیای آنروزه را تشریح نموده اند از تالیفات مزبوره مفهوم میشود که مسلمانان بواسطه خطوط بحری تا مملکت کره نیز مسافرت نموده بودند

در زمان خلافت الواثق (۸۴۷ - ۸۴۲ میلادی) سلام نامی بامر خلیفه تا چین مسافرت نموده شرح سفر خویش را نکاشته است گویند خلیفه مزبور در خواب دید که سد یا جوج و ماجوج خراب گردیده و باین جهت سلام فوق الذکر را برای باز دید و معاینه حصار چین اعزام داشت

تحقیقات مهمه ابن خرداد به و سایر جغرافیا نویسان عرب در موضوع آسیای وسطی بزبان فارسی نیز ترجمه شده است و کتاب مجهول المؤلفی در آن موضوع بنام حدود العالم در سنه ۱۵۹۲ در شهر بخارا بدست آمد کتاب مزبور در حدود قرن یازدهم میلادی تالیف و تحریر شده است در زبان ترکی فعلی تحقیقات مفصلی راجع بجغرافیای ادوار گذشته اسلامی نیز در دست است

ابوزید فارس در موضوع طرق بحری هندوستان و چین در قرن دهم میلادی کتابی تالیف نموده است ابن وهب سیاح و سلیمان سوداگر نیز از اعرابی بوده اند که در حدود قرن نهم میلادی به هندو چین مسافرت کرده اند سیاحان و جغرافیا نویسان اسلام از دو بندر مهم

چین بنام خانفو (کانتون، حالیه) و زیتون (سوان چژو فو) تفاصیل مشروحی نگاشته‌اند و در هر دو بندر مزبور مهاجرنشین مسلمان سکونت نموده بود عربها نه فقط به بنادر چین امداد شد میکردند بلکه در داخله آن مملکت نیز دست یافته و از راه های خشکی چین اطلاعات کامل داشتند.

گذشته از علم جغرافیا در بین مسلمانان آن ادوار علم تاریخ ترقی کامل نموده بود ابو مشعر از مورخین بزرگان عهد است که مطابق تحقیقات خود کلیه اقوام عالم را به طبقات ذیل تقسیم نموده است.

۱ - هندی	۵ - مصری
۲ - ایرانی	۶ - عرب
۳ - کلد	۷ - یهود
۴ - رومی	۸ - یونانی

و در آن موضوع مطالعاتی بعمل آورده است مقارن همان ایام جا حظ محقق مشهور اسلامی (۸۶۹ میلادی وفات نموده است) بر اقوام مذکوره فوق چنمان را اضافه نمود.

دیگر از مورخین نامی اسلام تعالی میباشد که در قرن یازدهم میلادی میزیسته است.

مسعودی مؤلف مشهور قرن دهم ملل عالم را بطبقات ذیل تقسیم مینماید.

۱ - ایرانی	۵ - ترك
۲ - کلد و اعراب	۶ - هندی
۳ - یونان و سایرین	۷ - چینی
۴ - مصری و غیره	

از تحقیقات فوق معلوم میشود که اعراب اگر چه اسامی مختلفه مخصوصی برای اقوام متنوعه دنیا ذکر نکرده اند ولی از طبقه بندی نژاد های آن روز دنیا و تفکیک ممیزات قومی هر دسته با خبر بوده اند مورخین اسلامی بر طبق تقاضای محیط در ذکر تاریخ اقوام بیشتر بقسمت مذهبی پرداخته اند ولی این نظریه تحقیقات آنان را در سایر مواد نا تمام نگذاشته است بلکه عده از مؤلفین اسلامی برای تبحر در اداب و اخلاق قومی پس از تحمل مشقات بسیار زبان انقوم را آموخته کاملاً بحالات آنان پی برده اند از انجمله دانشمند شهیر قرن یازدهم میلادی البیرونی میباشد که اصلاً خوارزمی بوده و برای تکمیل اطلاعات خود زبان هندی تحصیل کرده است و بقسمی در آن زبان مهارت یافت که بر ادبیات و عوائد سانسکریت کاملاً مسلط گردید دانشمندان مسلمان گذشته از تالیف کتب مفیده در تاریخ و جغرافی تحقیقات هیشتی راجع بعرض و طول بلاد در تحت عنوان زیج مرتب نموده بودند چنانکه در ایام خلافت الحاکم خلیفه فاطمی (۱۰۲۱ - ۹۹۶ میلادی) ابن یونس ریاضی دان مشهور بامر خلیفه زیجی بنام زیج الحاکمی ترتیب داد خوشبختانه نتایج حاصله از آن زیج تاکنون در اروپا باقی مانده است

دیگر از زیجهای مشهور زیج ایلخانی در مراغه است که توسط خواجه نصیر طوسی تنظیم یافت (۱۲۸۲ - ۱۲۶۵ میلادی) زیج گورکانی نیز از زیجهای مشهور میباشد که در سنه ۱۴۴۹ میلادی با با مرالع بیگ کورکانی در شهر سمرقند تاسیس یافت و بقایای آثار این زیج در سنه ۱۹۰۸ کشف شد.

این نکته را بایستی متذکر شد که محققین اسلامی راجع

بطول و عرض بلاد خارج قلمرو حکومت اسلام چندان دقت و توجهی نداشته حتی در پاره مواقع بصرف گفته سیاحان اکتفاء نموده اند بر عکس راجع بداخله ممالک اسلام هر چه نوشته اند کاملاً مطابق واقع بوده است

پس از قرن دهم میلادی تصنیفات جغرافیائی و تاریخی اسلام اگر چه موفور بوده ولی تقریباً مواد آن تغییری نیافته است و نتیجه زحمات مؤلفین سابق در قرون یازده و دوازده و سیزده بطور کلاسی مرتب گشته است

تالیفات ادریس در قرن دوازدهم دائرة المعارف جغرافیائی یاقوت در قرن سیزدهم تالیفات ابوالفداء در قرن پانزدهم نمونه از قضیه فوق الذکر میباشد متأسفانه متخصصین اروپائی چندان باین نکته توجهی نداشته اند

علی جواهر اکلام

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

رساله راجع علوم انسانی

طرز نوین خماسی -- ابتکار شاهزاده دانشمند آقای افسر

کتاب

اندیشه تو گرچه بود در خوشآب   تابان نشود تا که نیاید بکتاب
گر طمع نشد بدست مردم نفتاد   بر روی زمین چهره روشن نگشاد
چون برق جهنده است و چون نقش برآب

(افسر)